

Uzunçarşılı, İ. H. "Osmanlı Devleti Teşkilâtından KAPUKULU OCAKLARI Cebeci, Topcu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımçı Ocakları, Kapukulu Suvarileri II " VIII. Dizi, 1988, TTK
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 12, Sf. 56
Öztuna, Y. Tarih III, İst, 1985 'den kısmi özet

TOPÇU OCAĞI

Kapıkulu ocağı teşekküllerinden birinin adıdır. Top kullanmak üzere iki kısmından mürekkepti. 1. Sultan Murat zamanında kurulan ocağa acemi ocağından efrat alınır. Fatih'ten sonra genişletilmiş büyük toplar dökülmüştür.

1700 yıllarına kadar Türk topçusu Dünyanın 1. ve üstün topçusudur. Tam 3 asır Osmanlı Türkleri cihana topçuluk dersi vermişlerdir. Hem taktik hem teknik olarak 1700'lerde Avrupa Topçusu Türk topçusuna erişebilmiştir. Türk mühendisleri tophanelerde devamlı keşiflerle top silahını her yıl geliştirmişlerdir. Türk Topçuları çok iyi yetiştirilmiş çok nişancı askerlerdir. Çanakkale boğazının iki kıyısından atılan güller havada birbirine değdirilip havada dağıtılabiliyordu. II. Mehmed'in 12 bin deveye yüklettiği seyyar tophane (Top Fabrikası) işkodra önlerine getirilerek birkaç hafta içinde ağır muhasara topları dökümüştü ki devrine göre insanın aklının zor alacağı bir teknik başarı idi. Havan topunu da tarihte ilk defa Fatih Mehmet icad edip kullanmıştır. XVII. asrın sonlarında bile Ricauld Türk toplarını "Dünyanın en iyi topları" olarak tavsif eder.

İstanbul'da topçu kışlaları ile top dökümhanesi galata suru dışında Kılıç Ali Paşa Cami civarında şimdi tophane denilen yerde idi. Rihtegan-ı top denilen dökücüler tarafından her cins top dökülürdü. Topçuların kışlası da bunun bitişiğindedi. Burası sonradan yanmış ve 3. Sultan Mustafa tarafından bir mescit ilavesiyle yeniden yaptırılmıştır. Daha sonra da tophaneden çıkan bir yangın sonucunda kışla tamamen dökümhane kısmen yandığınan 1825te 2. Sultan Mahmud tarafından yeniden yaptırılmış birde iki minareli cami inşa edilmiştir.

Topçu ocağının amiri " Sertopi "denilen topçu başı idi. Kapıkulu ocaklarından topçu ocağının başına verilen unvandır. Topçubaşılık son zamanlardaki tophane müşirliği demek ise de eskiden topçu başılar Osmanlı imparatorluğu dâhilinde bulunan umum topçu ve sanayi askerlerinin kumandanlığını ifa etmek ve İstanbul'daki ambarlardan başka kalelerdeki ambar ve cephanelerin dahi muhteviyatını kaydetirmek noksanlarını ikmal ettirmek vazifeleriyle de mükellef olduklarından vazife ve salahiyetleri tophane müşirinden de genişti.

Fakat Tophane müşiri aynı zamanda meclisi vükelaya (vekiler heyeti) dâhil olduğu gibi son tophane müşiri zeki paşa askeri mekteplerin nazırlığını da yaptığı için tophane müşirliği devlet teşkilatında çok mühim bir mevki işgal ediyordu. Dökümhanede ona bağlıydı. Ocakta topçubaşidan sonra dökümcü başı gelirdi. Mahiyetinde bir muavin tamirci dökümcü vurgucu yamacı demirci marangoz gibi sanatkarlar bulunurdu.

Topçubaşılığın hangi tarihte ihdas olduğuna dair tarihlerde bir kayıt ve sarahat yoktur. Ancak Fatih kanunnamesinde topçubaşılıktan bahs olduğuna göre pek eski bir vazife olduğu ve topun Osmanlılarda kullanılmaya başlanmasıyla beraber bu vazifenin de ihtas edilmiş bulunduğu anlaşılıyor.

Topçubaşılar ağalardan sayılırdı. Yalnız ağalar arasında mevcut teşrifattaki mevkileri en aşağı idi. Fatih kanunnamesinde ağalar arasındaki teşrifat şöyle gösteriliyor: "Ağalardan yeniçeri ağası sair ağaların en büyüğüdür. Baş yeniçeri ağası anın altına mir-i alem anın altına kapıcı başı anın altına mirahur, emirahur altına çakırcıbaşı anın altına Çasnigir başı anın altına kapıcılar kethüdası, anın altına cebeci başı, anın altına topçu başı oturur"

Topçunun mahiyetinde top dökme mahsus levazımın vakt-ü zamanıyla kâfi derecede tedarikine ve dökücülerle bu işte kullanılan amelenin sanatlarında meleke ve maharet kesp ederek vazifelerini layıkıyla yapmalarına dikkat ve nezaret etmek üzere "dökücübaşı" adlı bir zabitte bulunurdu.

Topçubaşı başına yeşil çuhadan “kalafat” arkasına uzun kollu, içi kürk kaplı kırmızı çuhadan “kaftan” bunların altına “entari”, ayağına da “sarı çizme” giyerdi.

Ayn-i Ali Efendinin 1018(1609) senesinde yazdığı “Risale-i Vazife Haran ve Meratib-i Bendegan-ı Ali Osman” da topçuların 1552 nefer olduğu ve senelik ulufeleri yekununda 3.953.292 akçeden ibaret bulunduğu gösterilmiştir. Osman engin “mecelle-i umuri belediye, c.1 s.921”de topçubaşılığın askerlik işinden başka zabita vazifesi gördüğünü de söylemekte ve şu tafsilatı vermektedir: “ topçubaşılık mühim ve mutena memuriyetlerden olup vazife-i askeriyesinden maada tophane ve Beyoğlu ile civarının umuru zabitasıda topçubaşılara tevdi olunmuştur.”

Topçubaşılık 1284te “tophane müşiriyeti” ünvanına tahvil olunmuş ise de zabita vazifesi müşirlerin uhdesinden nez edilmeyip o tarihten seraskerler yeniçeri ağalarına kıyasen İstanbul’un zabita umuruna baktıkları gibi tophane müşiri de galata Beyoğlu ve civar mahallatın asayişinden mesul idiler. Hatta 1261de İstanbul’da ilk defa polis teşkiline lüzum hissedildiği zaman polisler tophane müşirriyetinin mahayetine verilmiştir.

Şayanı dikkattir ki bu güne kadar cihet-i aidiyeti halledilememiş olan zabita-i belediyenin bidayeten polise mevdu olduğu o zaman sefaretlere tevdi olunan müzekkere-i umumiyye ile nizamnameden anlaşılmaktadır. Tophane nezaretinin teşkiline kadar topçubaşılık devam etmiştir.

İstanbul da uzun müddet bulunmuş bir İngiliz elçisinin 1862de basılı eserinde erdiği malumata nazaran tophanedeki top döküm hanesi şu vaziyette idi: top döküm hanesi tophanede muhteşem bir binadır. Sultan Süleyman zamanında kalmadır. İki fırını vardır. Yirmi dört bin pundluktur. Senede her kalibrede 300 top yapılır. Topların son imal safhası 25 beygir kuvvetinde bir buhar makinesiyle yapılmaktadır. Stok olarak bulunan topların sayısı 1848 tarihinde 1200 idi. Şimdi bir hayli artmış olması muhtemeldir.”

Aynı muharrir Dolmabahçe silahhanesi içinde şu malumatı vermektedir: “Dolmabahçe’deki silah fabrikasında senede 30.000 misket yapılır. 300 işçi çalıştırılmaktadır. 50 beygir kuvvetinde bir buhar makinesi İngiliz mütehassısların nezareti altından iş görür.”

Topları kullananlar ise tıpkı yeniçeri ocağı gibi ağa bölükleri ve cemaat ortaları olmak üzere iki kısımdı. Ağa bölükleri 5 tane cemaat ortaları 71 tane idi. Her ortada bir çorbacı bir odabaşı ve daha küçük rütbede diğer zabitler bulunurdu. Ocak kethüdası ocak çavuşu ve kâtibi de büyük amirlerden idi. Bundan başka tophanede sivil memurlardan olmak üzere bir tophane nazırı ve emini vardı. Tophane emini satın alınan ve sarf edilen malzemenin hesabını tutar defterini hazırlardı. Kendisi tophane nazırına tophane nazırı ise tophanenin bütün muamelelerinden devlete karşı mesuldü.

Top döküleceği gün topçubaşı tarafından sadrazam şeyhülislam kazeskerler ile vezirlere ziyafet verilir ve dökücülerle sair işçilerde bu ziyafette bulundurulurdu. Davetliler gelinde dökücü ustalarla ameleden 40 ve vezirlerle şeyhlerden de 40 kişi ayrılarak dökümhanede bırakılıp diğerleri “tunç deryası aktığı vakit nazarı sevmez” denilerek dışarı çıkarılır ve dökümhane içinde kalan vezirlerle şeyhler sofada oturarak seyreder ustalar küreklerle ocakta eriyen madenden ibaret olan tunç deryasına icabı kadar kalay attıkları esnada dökücü başı hazır bulunanlara hitapla “sultanım din-i mübin aşkına zekat ve sadakanızdan altın kurşun ne olursa olsun şu tunç deryasına para bırakınız” demeleri üzerine sadrazam ve hazinedar ve sair vezirler tarafından birkaç kese altın dökücübaşıya teslim olunur. O da paraları tunç deryasına atardı. Sonra ermiş olan maden hazırlanan kalıplara dökülürdü.

Top döküldüğü gün 70 kişiye hil’at giydirilmesi ve birçok kimselere de terakkiler verilmesi usulden idi.

Topçular Ve Topçu Ortaları

Top kullanan topçu ortaları efradı ilk zamanlarda katır ve develerle nakledilen hafif toplarla beraber harbe gidip topları o suretle kullanırlardı. Bir takım toplar sonradan büyük kıtada dökülmüş olduklarından bunların nakilleri için top arabacıları ocağı ihdas edilmiş ve toplar arabalarla nakl olunmuştur. Her şahî topun arabalarla nakli esnasında hayvanlara bakan ve arabaları kullanan iki arabacı askeri ile üç topçunun bulunması kanundu.

Kalelerdeki topçular zaman zaman imtihana tabi tutulurlardı. Lüzumu halinde kalelere gönderilecek topçuların kudretli olmalarına itina olunurdu. Bir şagird nefer topçuluğa geçmek için kendi sahasında dökücü ve topçu imtihanı verir ve o suretle dirlik sahibi olurdu.

Topçu ortaları nizam-ı cedit'e kadar ağa bölüğü ve cemaat olarak iki kısımdı. Bunlardan ağa bölüğü ismi altında beş bölüğe ayrılmış cemaat ortası da yetmiş ikinci bölüğe kadar devam etmekteydi. En kalabalık bölük birinci ağa bölüğüdür.

Muharebe Zamanında Topçuların Harp Nizamları

Topçular ve cebecilerle top arabacıları sefere gidişlerinde ellerine verilen "konak" pusulaları mucibince hareket ederlerdi. Topçular yürüyüşte Cebehane'nin önünden giderlerdi. Sefere harekette ocağa hazineden yirmi beş zira kırmızı ve sarı bayraklık darayı denilen bez verilmesi kanundu. Bu kayda göre topçu ocağı bayrağı sarı ile kırmızı renkte idi.

Ordudaki toplar üç kısma ayrılıp bir kısmı top arabalarıyla birbirlerine zincirle bağlı olarak at nalı şeklinde bulunan ordunun ortasında padişahı muhafaza eden ve merkez kuvvetlerini teşkil eyleyen yeniçerilerin önlerinde bulunur diğer iki kısmı da at nalı şeklinin iki ucunda kanat kumandanları olan beylerbeylerin kollarında bulunurdu.

Ağır olup kale'kup denilen kaleleri dövmeye mahsus toplar verilen emre göre ya geriden gelir veya hiç getirilmezdi. (birinci muhasarası esnasında büyük topların getirilmemesi sebebiyle Osmanlı ordusu viyana önlerinden geri dönmüştür.)

Seferler esnasında bazen top nakli zor olan yerlere develerle top levazımı sevk edilerek ordugâhta top dökülürdü. Kalenin tahribi için mevcut topların tesirsiz olması halinde daha büyük hacimde toplarda dökülürdü. (nitekim II. Murad Mora yarımadasında Germe Hisarı muhasara ederken kale önünde bakır toplar dökürüp burayı zapt etmişti. Fatih Belgrat üzerine yürüdüğü zaman beraberinde develerle top dökmek için tunç nakletmişti.

Sürat Topçuları

15. asır ortalarından itibaren yükselmeye başlayan ve 16. Asırda en mükemmel dereceye çıkmış olan Osmanlı topçuluğu 17. Asırda bir tevakkuf devresi geçirdikten sonra ehemmiyetini kaybetmiş, buna mukabil Avrupa'da ki topçuluk yeni yeni inkişaflar gösterdiği halde Osmanlılar bozuk düzen eski tarzdaki topçulukta devam etmişlerdir.

Devlet idaresinde özellikle askeri alanda ıslahata girişildiği zaman yeniçerilere dokunulamayınca hiç olmazsa topçulukta bir yenilik gösterilmesi düşünülmüş ve icraata geçilmiştir.

Üçüncü sultan Mustafa Avrupa devletleri tarzında reform taraftarıydı. Bu sırada Fransa kralı tarafından askeri ıslahat için Türkiye'ye gönderilen ve Osmanlı vesikalarında " Tot Beyzade" denilen Baron dö Tot'un gayretiyle topçulukta bazı ıslahat yapıldı. Bu suretle bir ferman çıkarılarak sürat topçuları teşkil edildi. Böylelikle

Osmanlı devletinde Avrupa usulünde bir askeri teşkilat ihdas olundu. Yeşil ceket ve mavi şalvarlı olan sürat topçuları kağıthane’de talim görmekte olup Fransa dan celbedilmiş olan topçu çavuşu Obert mahiyetinde idiler.

Fakat süratçilerin bu faaliyeti uzun sürmedi. Üçüncü Mustafa’nın vefatıyla sürat topçuları lağvedildi.

Topçu ocağının ıslahı için bu ilk faaliyetin akamete uğramasının ardından Halil Hamid Paşa sadrazam olunca sürat topçuları ocağını yeniden kurdu. Obert tekrar Türkiye’ye celb edildi. İstihdam mektebi için Fransa’dan mütehassıs istendi. Paşa sürat topçuları ocağına çok ehemmiyet verdi.

Sürat topçuları daha sonra taşralarda da teşkil edilmeye başlandı.(Misalen Bosna da bir sürat topçuları ocağı görmekteyiz.)

Sürat topçuları az zamanda mühim terakki gösterdiler. Ocak efradı arasında bir dakikada sekiz on top atan mahir topçular yetişti. Muharebede telef olanların yerini doldurmak için sefer esnasında her topa on topçu tayin edilmişti. Süratçilerin haftada üç gün talim yapmaları kanundu.

Vaka - i Hayriye Esnasında Topçu Ocağı

Diğer ocaklar gibi olmayıp oldukça ıslah edilmiş olan topçu ocağı üçüncü selimin hal’i esnasında kabakçı Mustafa’ya iltihak etmişler ve isyana iştirak eylemişlerdi. Ocak Vaka-i hayriye esnasında hükümete sadık kalarak humbaracı ve lağımıcı ocaklarıyla birlikte sancağı şerif altına gelmişlerdi. Yeniçeri ocağının ilgasından sonra topçu ocağı yeni şekle göre tertip edilmiştir.